

ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ

(Շար. տես «Բազմ», 1931, էջ 318)

Գ.

Կիրքը բանաստեղծին մէջ միշտ խոր-տեղախ կը շահատակէ: Բանաստեղծը իր ձեռներէն մինչեւ աստղերուն կը հաս-ցընէ, անոնցմով իր պսակը կը հիւսէ — ձեռքով կը բռնէ արիւնը և զայն կը հաս-տատէ տղմուտ ժայռերուն վրայ, ու անոր ճառագայթներով կը սանտրէ մառախուղի գորշ վարսերը: Եւ օձին չար աչքերուն մէջ նայելով, կը չորցնէ անոր ժանիք-ներուն մահահոտ ժահըր. սակայն սիրոյ առջեւ, ան իր կրանիդ բարձունքէն կը խոնարհի և բնութեան տղմին մէջ կը գերեզմանանայ: Բանաստեղծն ալ իր կըր-քին գերին է: Վարուժան անկեղծ է իր խոստովանանքին մէջ. ան կ'ըսէ.

«Ես գերին եմ իմ գոյութեան պատճառին. կը խոնարհի սիրտս իր արեամբ միասին.

Զինքը լեցնող սըրտին տակ:

Քնարիս լարին մօրըս մագերը կառնեցան, եւ սիրոյ մագն երգի լարէն, ահ, ո՛րքան Զօրաւոր է և անքակ»:

Բնութեան գրքին մէջ, ան՝ կիրքի փաս-տաբանութիւնը կը կարգայ և չ'ուզեր որ իրեն զիմաւորուի. լըջմտութիւնը, ողջա-խոհութիւնը իրեն համար դառն բառեր են. բանաստեղծը անոնց դէմ կ'ըմբոս-տանայ: Կզակը հորիզոնին դրած՝ աստ-ղերուն ողկոյզներէն՝ երկնքի լայն դաշ-խուրանին մէջ վազած զինին կը խմէ — իր շրթունքը սուզուած կը մնայ հոն, և Պոտըլերի չար երազներով կը զինովնայ ու կը մոլորի:

Վարուժան հոն, ուր մտքով գեղեցիկին օրորանին մէջ մտած լսեց կոնտրաձեմ ցայգերգը. հոն, ուր իր խղիկին մէջ՝ ու-

սանողի վառվառ անըջանքով ծծեց գե-ղեցիկին կազդուրիչ հրապոյրը. հոն, ուր Լորտ Պայրն, Ալֆրէ տը Միւսէ, Վակ-ներ, Թասսօ, Փեթրարքա, Սլիշան ու Պէշիկթաշլեան քերթողի անըջանքովը ա-պրեցան, հոն ինքը Վարուժան իր բա-նաստեղծի խառնուածքովը՝ զգաց իր մէջ փթթուած գեղարուեստին, հոն իր մէջ անձրեւեց գեղեցիկին ցօղը: Ու երբ հիմայ անցեալին վրայ կը սաւառնի քերթողին Թոփշըր, այլեւս մանուկի երագովը չի խորհրդածեր, կը մտածէ իրբեւ ընկերու-թեան մէջ հասուն մարդ մը. կը մտածէ իրբեւ իր ցեղին սրտաբեկ զաւակը: Վա-րուժանի յիշատակները ծաղիկներով ու արեւով պճնազարդ չեն: Ան օձին ու մե-ռելին կեանքին սիրահարուած է. մեռե-լականը ու ահաբեկիչը զարդ կը գործածէ: Մեղամաղձոտ ներշնչումով գրուած են այս տողերը.

«Վենետիկն իր պալատներով մարմարէ կը ձրգէ վրադ ըստուերն իր լայն, միամած, Բուրգի մը պէս՝ որուն ներքեւ կը նիրհէ Արծիւն՝ ամփոփ՝ արեւն հոգւոյն մէջ բանտած: Քաղաքն այդ խաժ ալիքներուն երեսին ջրցուած կայմին ծայրը նաւուն ջրասոյգ, Արիւնաթորմ ծըւէնն է այն խլայի մ'հին, Տոփ մը գանկն է՝ իր փոսէն ինկած դուրս»:

Զմայելի Վենետիկին վրայ աւելի զմայ-լելի երգելու էր: Վարուժան Վենետիկ եկած է, սակայն Վենետիկի մէջ փա-կուած: Ու ան չէր գիտեր որ հոս Վե-նետիկ նուագերգութիւն է ամենայն ինչ՝ բանաստեղծութիւն է կոնտրապարթ. նը՝ կարչութիւն է այդ ժանեակներու աշխար-

տանոցը. քերթուած մըն է արեւմարը. մեկտորամ մըն է նուագախումբ սերենա-թան. Սան Մարգոյի հրապարակին լապ-տերաշող եռուզեռ կեանքը պերճաշուք սալոն մըն է աննման, անզուգական: Ու չեմ կրնար հասկնալ թէ ինչպէս Վա-րուժան մեռելի գանկ մը կ'առնէ և անոր աչքերուն գերեզմանին մէջ կը փնտռէ գեղարուեստի վարպետներու երգած մար-մարակերտ քաղաքին գեղաքանդակ պեր-ճութիւնը:

Անցնինք միւս քերթուածներուն:

Տեսարանը կը փոխուի: Ես դարձեալ կը վերադառնամ բանաստեղծի աշակեր-տական օրերուն:

Վարուժան այդ ատենները լուսանկա-րած էր Զարդը, կրակով գրած էր զայն, զպրոցականներու յատուկ տետրակի մը մէջ մարգրիտ գրերով շարագրած ինծի կը յանձնէր զայն: Երկու շաբաթ իմ ըովս ձգեց զայն, ուզեց առնել իմ դի-տողութիւններս: Այդ ատեն ես կը վա-րէի Սուրառ Ռափայէլեան վարժարանի ուսումնապետութեան պաշտօնը: Վարու-ժան իր այդ նոր քերթուածովը խժը-ժութեանց, արհաւիրքներու դռները կը բանար: Իրաւցնէ հայութիւնը մարտիրո-սութեան ծառին մէկ տերեւն էր. բար-բարոսութեան փոթորիկին մէջ հայուն կեանքը թելէ մը կախուած՝ կը սարսը-ռար. և սակայն ինչ էր այն ուժը որ հայը դահիճներու սուրին տակ գլուխը դրած կը ծիծաղէր մահուան երեսին: Զարդը կարգացողը այսպէս պիտի մտա-ծէր: Ե՞նձն է նկարիչ մը որ ներկերը զանգելով յաջողի հայ ջարդերու պատ-կերը ճշգրտօրէն նկարելու: Վարուժանն էր որ կըրցաւ յաջողիլ. թէեւ աշակերտ, բայց վարպետներէն աւելի ապահով էր իր յաջողութեան:

Կարմիր հրամանը բաւական էր: Հա-յութիւնը կը հնձուէր: Մզկիթներու բա-կերուն մէջ մահակները կը յղկուէին, եաթաղանները սրած, դահիճները Հայաս-տանի գետափներու վրայ կկգած՝ կա-ցիններ կը յեռանէին: Զարդի հրամանին

օրն է. Վարուժան կ'ըսէ թէ նոյն օրը աստղերը թոյն կաթեցին և բուրեցին ոս-կիի հոտ: Ու Հայաստան լալով պատռեց զմեզ մեծցնող իր ծիծերը, ու երակներէն ոխի թոյն վազեց: Դէպ ի մեր մարտիրոս աշխարհը հազար բուեր ճամբայ կ'ելլեն, սեւ գուժկաններ և ոգի մը թուխ թեւերը հայրենիքի շուրջը կը պարզէ. խոր մե-ռելութեան մէջ կոտորածի տխուր փողը կը հնչէ: Սուրը վրձին եղած՝ արիւնի մէջ թաթախուն, ոճիրի պաստառին վրայ կ'ուրուագրէ Հայաստանի կոտորածը: Կը թաւալին երիտասարդներ, անոնց խար-տեաշ մագերը ցեխերու մէջ կը պլշկին. ծերերու գանկերը պատերուն դէմ զար-նելով կը ջարդեն. կը բացուին հայ մայ-րերու ծոցերը սուրբ, և դուրս կը թափին անասուն եղբայրներ, ու առանց ձեւի հայեր կը ճգմուին, կը փշրին բիրով ու գարշապարով, սալաշատակի ձեղքերը կը լեցուին հայուն արիւնով, հայուն ուղեղով:

Ի՞նչ մը միայն կ'արտագրեմ, Վարուժանի արիւնատիպ կոտորածի գրեքն:

« — Յառա՛ջ, յառա՛ջ: —

Ով բարբարոս դու Ոգի, Անցքիդ վըրայ, ձայներն ոսկրի փշրումին Մինչեւ երկնի խոր անձաւներն հրեղէն կը հընչելին ... Անցքիդ վրայ կը խեղդեն երեսներն իրենց մօր սեւ ծամերով, Ու մեր հարսերն յարաշխատ Վաւաշ կըրքով մ'ընդգրծած, Զրհորներու պարաններով կը սպաննեն՝ Եւ կը զոհեն ո՛վ գիտէ ի՞նչ չար դեւի Տաճարներու ցուրտ սիւներուն փաթտըւած Սուրբ կուսաններն հերարձակ. Իսկ արտերուն, ա՛խ արտերուն մէջ չըքնաղ՝ Ուր հայուն կեանքն արեւ կ'ըմպէ և արեւն Հոգիին մէջ կը մեռնի՝ Վաստակաբեկ դիակներով կը կանգնեն Գողգոթանէր, Գողգոթաներ սրբազան, Եւ բոլորն ալ, լի գանկ մ'իրենց ձեռքին մէջ՝ Միահամուռ կը խըմեն Արիւն ծերի և մանկան Արիւն կընոջ, և արիւնն Արարատին վրայ խաչուած Յիսուսին: Ու կը կրկնեն դեռ ազաւաններն յարատեւ — «Յառա՛ջ, յառա՛ջ»: —

Իսկ մեր բանաստեղծ Վարուժանը կը մնայ սուգի աշխարհին մէջ, ի զայրուած թով, կու լայ, կը գուժէ, ու նստած սուգի մոխիրին վրայ, շանթեր կը տեղայ ջարդարներու վրայ: Կեանքը հող է Կարձած, հողը արիւնոտ մոխիր. ձիերու պայտերէն զանկերու փշրանք կը թափի եւ ոսկորներ կը փշրին:

Պահ մը թողունք որ հայուն Աստուածը լայ հայ փլատակներու, հայ աւերակներու, հայ գողգոթաներու վրայ: Հին ջարդերուն նոր ջարդեր յաջորդեցին: Թուրքին նոր Սահմանադրութիւնը հազիւ պիտի մոռցնէր 300,000 հայ նահատակները, և ահա Կիլիկիան ջարդերու հրաբխային բերանը կը բացուի: Թրքական նենգ բերանը քաղաքակիրթ ազգերուն կ'իմացնէր որ թուրքը ամէն պարագային՝ իրեն յատուկ զազանութիւնը չէր թօթափեր իր վրայէն:

Դ.

Վարուժան՝ Վենետիկէն հայրենիք դառնալու վրայ էր, կը լսէր Կիլիկիան ջարդերը, կը զրէր ամենէն տխրունի նուազը, զայն տպագրութեան չյանձնած, գեղածիծաղ երկինքին տակ, օտարութեան մէջ՝ զայն ինծի կը կարդար: Կրակէ բուցավառ բառեր կը թռչտէին այդ բերթուածէն: Մեր երկուքին միտքը սգաւոր թռիչով դէպ ի Կիլիկիա կը սաւառնէր:

Կը տեսնենք եղէգներուն մէջ լացող հոսող Սիհունը, ուր մայրերը լուացին կարմիր քղամիդներ: Տաք մոխիրներու վրայ կ'այրին մերկ ոտքեր: Պարեգօտի քղանցն արիւնի ճապարկը կը կարմրի: Կը տեսնուին հայ նահատակներու քարուքանդ քաղաքներն ու գիւղերը, արօտները, ուսկից ատտիդասներու, ճինկիզխաններու լակոտները ասպատակէր անցիւրէն: Վարուժան կը նկարէ այդ կրակի ու արիւնի տեսարանը.

« Կը վառի հողն իսկ, նայէ՛, բորբ հորիզոնը
Հըրափոփող պըսակ մ'է՛ որուն կեդրոնը կանգուն
Մենք կը դողանք սըգաւոր ոգիներու պէս օտար:

Կը լըսե՞ս ձայնն հեռաւոր եղէգներուն բըռնկած՝
Որոնց միջև կ'ածխանան յաւերժհարսերն ան-
[տառին:
Նարնջենի ճիւղերու ի՞նչ խընկաբոյր ճարճա-
[տիւն,
Ի՞նչ մոխրացող այգեստան, տատրակի ի՞նչ վու-
[զուներ:
Բոցը կ'անցնի, ու քամին զալով անոր ետեւէն
Խանձած սէգերը առած սուրբերէն վեր կը մըրըկէ»:

Ու փլած տնակներ լուսինին տակ արտասուքով կը թրջեն իրենց աճիւնը: Հոգիներ վառած, կործանած տնակներէն դէպ ի երկինք խոյս կու տան: Արտերը մոխիր են դարձած, ճամբուն վրայ դիակներ տարածուած: Մար մտնող արեւը ժայռին վրայ եօթը խաչուած այրերու թաղմանական ուրուանկալը կը լուսաւորէ: Ու ամբողջ քաղաքներ և գիւղեր դիակներու առջեւ սուգի մէջ են նստած:

Վարուժան այս Կիլիկիան ջարդը նըկարագրած ատեն, կարծես կը մարգարէանար վերջին բնաջնջումը այն երկրին, որուն ատեն ինքն ալ հազար հազար նահատակներուն հետ բնաջինջ կ'ըլլար: Իբրեւ մարգարէական մը կը կարդանք Վարուժանի այս տողերը.

Մահ ու մոխիր. — թըխտեաց պատիր միայն
[ահաւասիկ
Իրիկուան մէջ կը ցըցուին բուխճակներ կանչելով:
Օտարական, հիմակ այս երկրին անցեալն ար-
[թընցուր

Յուշերուդ մէջ, և ուրիշ Յեղի մը դարն ափսոսա,
Խորհէ թէ օր մ'ըստորոտը Տաւրոսի բնակեցա-
ծիր ժողովուրդ մ'որ կեանքին աստուածացումը

[երգեց:
Իր կարաւանը անցաւ, և տարաւ միշտ հեղեղել
Բարի ցորեանն ամէն հիւղ՝ ուր ճըրագ մ'հէգ

[կը պլալար:
Իր կարաւանը անցաւ, և Տաւրոսի գոհարներն
Աստղերու պէս թափեցան բամբիւններու գոգին
[մէջ:

Եւ այն ճամբան լեռ ընդ մէջ՝ ուրկէ գանգէս
[արշաւեց

Երիտասարդ Մակեդոնն իր շաղկին վրայ կանգ-
[նելով

Բագիններ՝ ուր պաշտուեցաւ գեղեցիկ Միտքը
[հելէն

Աթենասի արձանին լուսակառոյց ձեւին տակ,
Այդ ջինջ ճամբան Ռուբինեան զաւակներուն
[շինարար

Տեսաւ սայլերը ճընչող Արեւելքէն Արեւմուտք,
Որոնց վրայ բեռնուցած էր հայ վաստակն ան-
[նըւած

Մարմարն յուսթի լեռներուն, այգիներուն յորդ
[գինին, —

Ո՛վ նախասնունդը երգող և քանդակող ազգերուն:
Անցաւ հիմա բոլոր այդ գեղեցկութիւնը կեան-
[քին.

Կըրակի Յեղը, աւաղ, ժամանակէն աւելի՝
Եղաւ քանդող, ժանտախտէն եւս աւելի կոտորիչ:
Ան կը սիրէ տէրվիչի պէս միշտ նըստիլ գոհու-
[նակ

Քարի մը վրայ փլատակի և կըրծել ոսկրն իր
[չոպած»:

Համաշխարհային պատերազմէն վերջը
Թէեւ թուրքը դարձեալ գերեզմանէն ետ
դարձաւ, սակայն անկարելի է որ ան որ
մեզ ստրկացուց վաղն ինքն ալ չստրկ-
կանայ:

Ե.

Վարուժան քնար ի ձեռին Կրկեսին մէջ
կ'երգէ, ընդզգեցուցիչ ոգին հոն փոխա-
նակ դեռ աւելի հզօր ըլլալու, մեղմացած
է, բերթողի խանդը անուշցած, ու շատ
անգամ ան չի յիշեր թէ ինքը բերթող
է և ոչ սովորական բերթող: Ասով հան-
դերձ Կրկեսին մէջէն երբեմն սքանչելի եր-
գեր կը լսեցնէ. յաջողներէն է Առաքեալը:
Ու հոն երգելով Մատիլը, կը զգացնէ
իր խոր վրէժխնդրութիւնը: Մեր մատե-
նագիրները և վիպագրողները շատ անգամ
փորձեր են նկարագրել մատնիչներուն հո-
գեբանութիւնը. յաջողութիւնը սակայն
Վարուժանին էր սահմանուած:

Մատնիչը գնդակ մ'առած կը մեռնի.
տղրուկի մը պէս արիւն կը ծծէ ու կը
պայթի — հրէջ մը որուն հոգին անդուն-
դին մէջ կը նետեն: Հոտառու շուն մըն
է ան որ թշնամիին ցոյց կու տայ մեր
հիւղերը: Ան կը պատուէ իր մօրկան ըս-
տինքը, կը կոտորէ գինքը մեծցնող օրօ-

բանը, ուր հայուն տփոյն վաղը կը նիր-
հէ: Վարուժան կը հարցնէ մատնիչը ի՞նչ է.

« Գիակ մ'է արդ, խորի՛ գոր թողուց օձ հոգին,
Սիրտը ժահրի թակոյկ մ'է ալ խորտակուած
Ափին մէջ պինդ՝ զոր կը սեղմէ տակաին
Արծաթը թեփ և ոսկին հող է դարձած:

Հայուն անէծքին դամբանին մէջ կը
նետուի մատնիչը: Անոր հայրը հայ չէր,
վասն զի ազգին դահիճ մըն էր տուած,
մայրը՝ ըստ բանաստեղծին՝ իր մէջ ճըզ-
մելու էր այն սերմը ու իր խոպոպներովը
խեղդելու էր այն իժի ծնունդը:

Կրկեսին մէջ քերթուածներէն ամենէն ըս-
քանչեւին Առաքեալն ալ իկին է: Վա-
րուժան Օսմանեան Սահմանադրութենէն
շլացած, հիւսած է այդ անըջանքը. հոն
իր քնարը շնորհալի է, զաղափարները
դատապարտելի: Սգաւոր Սալումէն Հա-
յաստանի սգաւոր ու վիրաւոր հարսն է,
որ լկտի թուրքին առջեւ կը պարէ: Ու
ես կը զարմանամ թէ ինչպէս կարելի էր
մոռանալ հայ հայրենիքի դարաւոր սու-
գը... Եւ մոռցուեցաւ... որ Կիլիկիան
ծուխերու մէջ էր, երբ հայ Սալումէն ոտ-
նաթոխ կը պարէր հայ մարտիրոսացնող
ցեղին յայրատ աչքերուն առջեւ: Ո՛չ,
տակաւին Հայ Սալումէն սեւ շղարշը գըլ-
խուն՝ մոխրին վրայ նստած, դիակներուն
վրայ փռուած, տակաւին կու լայ իր մե-
ռած յոյսերը...

Վարուժան կը գինովցնէր Հայաստանի
սգաւոր հարսը. և օտար ազգերը անոր
վրայ սեւեռած իրենց աչքերը, կը դի-
տէին անոր պարելը: Հայկական կոյս նը-
կարագրը գեղարուեստի կուռքին ողջա-
կէզ կ'ըլլար:

Սահմանադրութիւնը՝ ըսի որ շատ ան-
գամ շլացուցած ու գինովցուցած էր հայ
գրողը ու հայ բանաստեղծը: Անոյ շանքը-
ջանքներու մէջ էր հայը, թէեւ դարերով
փորձ էր ան, սակայն անգամ մը եւս
դանտորէն կը խաբուէր. կը կարծէր որ
հայուն դահիճները հայ Սալումէին համե-
բաշխութեան մատնին կը յանձնէին. ու
սեւազգեստ սգաւոր մայր Հայաստանը

կ'ամուսնանար Օոմանեան ազգին հետ: Վարուժան այդ սգաւոր պար բռնող մօրը կեցցէ կ'ըսէ. վասն զի այն մէկ զիշերուան մէջ իր դիւցազնները թաղելով, երկրորդ առտուն հարս եղած էր: Ան վարդ կը նետէր ամէնուն և զինիոտ բերանով՝ ամէն օտար ազգերը կը համբուրէր: Հայկական հին վրէժխնդրութիւնը հաշտ էր հայ Սալումէին բրածներուն: Հաշտ էր Սահմանադրական զինովութեան:

Որոնք խաբուեցան թուրքին Սահմանադրութենէն:

Միամիտները:

Սահմանադրութիւնը գերիներու շղթաները խորտակած չէր. ընդհակառակն կիւրիկիւր բնաջինջ բրած էր. թուրքը անկէ վերջ իր կեղծ վարչամակովը կ'ուզէր սրբել հայուն արցունքը. և դարձեալ մեր մէջ խաբուողներ գտնուեցան....

Վերադառնանք վարուժանի Գիւլսղ-նավեպերու շարքին, որ Հովիւր անունով հովուերգական գողտրիկ երգովը կը սկսի: Ձիւն սպիտակ հոգեբանութեամբ սիրուն քերթուած մըն է ան, ուսկից կը ներշնչես հովուերգականին նրբաճաշակ փափուկ գեղն ու սէրը: Գիւլանկարներու հաւաքածոյին մէջ զննելու է զբնի նկար վարուժանի այս էջը.

«Ո՛հ, վերադարձն ի՛նչ քաղցր է երգիքին տակ

{գեղջական

Ոչխարներուն՝ բեռնաւոր բարեքներով նուիրաւ

{կան:

Ձերդ փրփրուն գետ դէպ ի գոմ փողոցն ի վար

{կ'հոսէին,

Դըրած մէկը դունչը գիրգ՝ կընակին վրայ միւ-

{սին,

Խըրոխտ խոյերն ունէին ձիւնահիւսի պէս դը-

{մակ,

Մաքիներուն լուսակիզ բուրդն ապըրչում էր

{համակ.

Մացառներէն վիրաւոր կաթնեղ ծիծերն այծե-

{րուն

Կը սըղմէին հազիւ հազ իրենց ազգերն մէջ բե-

{ղուն»:

Վարուժան իր այդ գիւլանկար պատ-

կերը նկարելու համար, կուշտ կուշտ ներ-

շնչուած է վիրգիլի հովուերգութիւններէն.

և երբեմն ալ կարծես Տըլիւ իր ներդաշնակ նուագներով՝ օծեր է հայ բանաստեղծին քնարին լարերը: Սակայն ամենէն աւելի զգալի է այն հզօր անուշութիւնը, ինչ որ միայն մեղամաղձոտ իտալացի քերթող Լէօնարտին կարող էր հոսեցնել գեղաճաշակ վարուժանի մտքէն ներս:

Մեր բանաստեղծը փափկանուշ խոյանքներով սարերուն զագաթներէն վար կը նայի և գեղջուկի դաշնակ տճկորը նուագելով, կ'երգէ սքանչելին, կ'երգէ շինականը, կ'երգէ հովուերգականը:

Տակաւին իր Յեղիկ Սիրտը հրատարակած չէր. Վարուժան հետաքրքրութեամբ ինծի կը հարցնէր, թէ ի՛նչ կարծիք կազմած էի «Անահիտ»ի մէջ իր գրած Արմենոսի քերթուածի մասին: Ես իմ գոհունակութիւնս յայտնեցի: Վարուժան կը ցաւէր որ նոյն հանդէսին մէջ անարատ հրատարակուած չէր իր այն քերթուածը: Սակայն ինչ որ ալ ըլլայ, իր ամբողջութեան մէջ Արմենոսի սրտագրաւ քերթուած մըն էր, և անտարակոյս մինչեւ ցարդ շատ մը Արմենոսիներ զայն բերանացի սերտած կը տաղերգեն սքանչանալով բանաստեղծին տաղանդին վրայ:

Արմենոսի քնարերգու նկարչութիւն մըն է քիչ մը ողբերգական: Առաւօտ մը Ծահ Աբաս վագրերու հովիւի մը պէս, Արագ գետէն հետը անցուց բիւրաւոր հայր, որոնց կէսը հեղձ դիակնացան ջուրին վրայ: Մեծ բռնակալին մօտ հիւսսքանչ աւար մը կար, գեղանի Արմենոսիին էր այն: Վարուժան իր երգերովը կը նկարագրէ անոր կենդանագիր պատկերը.

«Գեղեցիկ է — Արմենոսին. — ճակտին վրան Լուսնական իր արծաթ կընիքն է գըրեր: Հաւատացէ՛ք ինձ, Ալլահին աչքն է ան՝ Ուրկէ կ'առնեն աստղերն իրենց ճաճանչներ: Հուրիներուն թագուհին է սեւագէս. Իրանը զիս պիտի պաշտէ, և զինք ես»:

Բռնակալի վաւաշոտ բերնէն կը թըռչի այս խօսքը: Եօթը աղջիկներ զայն կը լուան, ան եղած է հսկայ շուշան մը որ արեւէն կը բռնկի: Վարուժան իր Ար-

մենուհին կը հանէ բռնակալին դիմացը այն միեւնոյն հանգամանքներով, որուն մէջ դրած էր Հ. Արսէն Բագրատունին իր Հայկանուշը: Գեղաքանդակ գեղարուեստ մը կայ այդ դիւցազնավէպին մէջ. սակայն երբեմն վիպասանական ոգին յանկարծակի հոն կը թուլնայ: Արմենոսին որուն վրայ Ծահ Աբբաս անհուն խանդավառութեամբ կը գուրգուրայ, այդ անմասն տատրակը զոր Ծահը իր վանդակին մէջ առած է, յանկարծ զայն կը թողու ինքն իր գլխին և ան գետին աւիքներուն կը յանձնէ իր դիակը: Տեսաւ ինքն իր յօդաւորուած չեն. ահա այդ պատճառաւ քչիկ մը տկարացած է նոյն դիւցազնավէպին գեղեցկութիւնը:

Իբրեւ հայ վէնիւս մը՝ Արմենոսին սքանչելիօրէն քանդակուած է. անոր մէջ կը տեսնենք հայ կոյսին դիւցազնութիւնը. Արմենոսին հայ բազինն է ուր մօխիւր կը դառնան իրանեան բռնակալին տուփանքները:

Վարուժան իր անդրանիկ դիւցազնավէպը կցած է զրբին ծայրը, զայն հրատարակած եմ «Բագմավէպ»ի մէջ, անով կը ծանօթանար իբրեւ բանաստեղծ հայ հանրութեան: Վերթողական շէնքին հիմաքարը անով կը գետեղէր, իր այդ դիւցազնավէպը ծանօթ է Եիկիտ Տօնի վերնագրով. անոր մէջ ան կ'երգէր գեղջուկ հայ հերոսներու քաջութիւնները: Անոնք ինկած են իրենց փլած աւերով շէնքին տակ. և զէնքերնին օրհնած է իրենց դիակը:

Վարուժան իր քերթողական բազմաբեղուն ձիրքերովը մեր մատենագրութեան մէջ ստեղծագործեց գերազանցօրէն գեղե-

ցիկ քնարերգութիւն մը, որուն ամբողջութեան մէջ կը կարգանք մեր ցեղին մարտիրոսացումին, դիւցազնութեան ու շինական բարքերու պատմութիւնը: Կորովի նկարիչն է ան, քնարերգութեան անմրցելի մոգն է ան:

Վարուժանին սիրած վարդապետներն են Շէքսպիր, Վիկտոր Հիւկոյ, Լամարտին, Ալֆրէտ Թիւլ, Լըքոնթ Լիւ, Պօտըլէր, Վերհարէն, Տանդէ, Փեթրարքա, Թասսոյ և Լէօնարտի: Ասոնք ամէնքը գեղեցիկին գեղեցիկը սորվեցուցեր են Վարուժանին:

Ան իր հայերէն ճոխ բառերը կ'ամբարէր կարգալով մեր վենետիկեան մամուլէն լոյս տեսած զբարար և աշխարհիկ լեզուով հեղին ու լատին երկերու թարգմանութիւնները:

Ազատ տաղաչափութիւնը իր յաջողութեան մեծապէս նպաստաւորած է. կ'ըսէր ինծի, որ յանգաւոր ու կաշկանդուած չափով քերթուածները կը նսեմացնէին իր քնարերգութեան տաղաչափութիւնը:

Վարուժան իր ժամանակակից նորագոյն քերթողներու դասակարգին մէջ ամենէն կարկառուն դէմքերէն մէկն հանդիսացաւ: Համալսարանական զրական պաշարը իրեն շատ նպաստեց, որով կըրցաւ յղկել իր գեղաքանդակ տաղերը. որով կըրցաւ քանդակել մտքի ու երգի լսաքանչելիօրէն գեղեցիկ քանդակներ: Ան իր յաջողութիւնը կը պարտի այն կուռ ոճին, և այն սափոյական կտրուկ նախնին ինծի կը խոստովանէր, մեր միաբաններէն Տրապիզոնցի Հայր Արիստակէս վարդապետ Քասքանտիլեանէն:

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ